

ZGODOVINA PRAVA IN PLESNA KULTURA OD PRVIH VIROV DO SREDINE 20. STOLETJA

Drugi del¹

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Avtor v besedilu analizira vire prava o plesu v času od absolutizma do sredine 20. stoletja. Analizirano gradivo s Koroške, Kranjske in Štajerske primerja s podobnimi viri pravnih regulativ v širšem evropskem prostoru, jih skuša kontekstualizirati in na tak način bolje predstaviti potek plesnih dogodkov. Z vzponom absolutizma in centralizirane državne oblasti se začne obdobje močnejšega uveljavljanja državnega prava, vključitve običajnega prava, povezanega tudi s plesno kulturo, v državno pravo in zmanjševanja pravne avtonomnosti lokalne skupnosti. V prispevku avtor z analizo virov skuša pokazati na pomen svetlobe in razsvetljave za plesno kulturo; moralne dileme, povezane s plesno kulturo; koncepte dovoljenega in nedovoljenega časa za ples; ter na vlogo plesnih redov in plesnih uredb v poteku posameznih plesnih dogodkov.

Ključne besede: plesna kultura, zgodovina prava, plesni red, plesna uredba, razsvetljava, nadzor, morala, požarna varnost, redute

Abstract: The text provides an analysis of legal sources on dance from the Age of Absolutism to the mid-20th century. In order to present a more accurate investigation of dance events the examined sources from Carinthia, Carniola, and Styria are compared to similar sources on dance regulations in the wider European territory and placed in a corresponding context. The ascent of Absolutism and centralized state power brought about a period of stronger enforcement of state law, the inclusion of common law into state law, and a diminished legal autonomy of the local community, all of which also had an impact on the dance culture. Through source analysis, the study explores the meaning of light and lighting for the dance culture; moral issues associated with the dance culture; concepts of the permitted and the forbidden time allotted for dancing; and the role of dance cards and dance decrees for the course of individual dance events.

Key Words: dance culture, legal history, dance card, dance decree, lighting, control, morality, fire safety, masked balls

Dovoljeni in nedovoljeni čas plesa

Številni prazniki v koledarskem letu so bili povezani s praznovanji in plesom. Število praznikov se je sicer od srednjega veka do 19. stoletja precej spreminjalo, v času absolutizma predvsem na račun vedno večjega števila delovnih dni. To lahko razumemo kot posledico spodbujanja fiziokratskih idej in poskus izboljšanja položaja kmetov. Terezijanske reforme so namreč skušale okrepiti davčne sposobnosti predvsem kmetov in s tem povečati prihodke v državno blagajno (Vilfan 1996: 365–367). Tako je patent Marije Terezije iz leta 1772 s soglasjem svetega sedeža določal, da se zmanjša število praznikov in nedelovnih dni. Z njim je želela doseči dvoje: ljudje, predvsem revnejši, bi imeli zaradi več delovnih dni možnost večjega in dostojnejšega zaslužka, obenem pa bi tako spodbudili večjo pobožnost in gorečnost ob dnevih, ki so posvečeni bogoslužju. V odloku pa se skriva še tretji cilj oblasti, ki je opazila, da se je ob prazničnih dnevih močno razmahnilo zabavljaštvo. Z zmanjšanjem števila praznikov bi obenem precej omejili tudi možnosti za ples in zabavo, kar je bilo po mnenju Jožefa II. v interesu takratne države (po Joseph II 1785: 429).

Uspešnost uvajanja novih predpisov je precej vprašljiva, saj je pri njihovih implementacijah prihajalo do precejšnjih zamud. Potopisec Franc Sartori je v začetku 19. stoletja zapisal, da na Koroškem ne spoštujejo državnih predpisov o delovnih dneh, saj še vedno praznujejo izjemno veliko število praznikov:

[V] tej deželi [na Koroškem] se še vedno praznujejo prazniki, ki jih je postavil Ganganeli.² Ljudje sledijo napačni predstavi čaščenja svetnikov in se udeležujejo obhodov z glasbeniki. Ta neumnost je prisotna v celi srednji in spodnji vojvodini. Na te dni sem videl v teh glasbenih obhodih tako posle uradnikov kot duhovnike. [...] Razmišljal sem, kako je mogoče, da so se ti dnevi navkljub nasprotovanju cerkve in države ohranili kot sveti. (Sartori 1811: 299)

Sartori je bil sicer znan po svojem vzvišenem pisanju,³ v katerem je velikokrat pretiraval, a kljub temu daje slutiti, da so ljudje – vsaj na podeželju – potrebovali veliko časa za sprejem tovrstnih predpisov. Dnevi dovoljenega in nedovoljenega plesa so se v času precej spreminjali. V patentu št. 99 z dne 16. januarja 1752 so za vse kronске dežele navedeni dnevi, ob katerih je bil ples prepovedan, in sicer so bili to:

1 Prispevek je zaradi dolžine objavljen v dveh delih. Prvi del (Simetinger 2014) je objavljen v *Glasniku SED* 54 (4).

2 Najverjetneje gre za papeža Klementa XIV. (1705–1774).

3 O analizi Sartorijevega pisanja glej Studen (2009).

* Tomaž Simetinger, dr. etn., kult. in soc. antr., JSKD, Štefanova 5, 1000 Ljubljana; tomas.simetinger@gmail.com.

advent od vključno 12. decembra naprej,
celoten post,
molitveni tedni [v izvirniku *Bett-Woche*],
praznik sv. troedinosti,
praznik sv. Rešnjega telesa,
vsi prazniki Naše Gospe, prav tako na predvečere in dneve, ki
jih kot praznične ali dela proste predpisuje Cerkev,
kvatni dnevi,
dan in predvečer vseh svetih,
dan vernih duš,
dan vnebohoda,
dan sv. treh kraljev,
1. oktobra in 20. novembra v znak spoštovanja in slavnega
spomina na rojstni dan in god njihove cesarsko kraljeve kato-
liške visokosti Karla VI.,
28. avgusta in 19. novembra, prav tako v znak spoštovanja
rojstnega dne in godu njihovega cesarskega visočanstva Eli-
zabete Kristine [...],
19. in 20. oktobra v spomin na njihovo cesarsko kraljevo ka-
toliško visokost Karla VI [...], prav tako pa božič, velika noč,
binkošti, in sicer velja to tudi za vsak naslednji dan in prvo
sredo po prazniku. (Fink 1996: 40)

Prepovedi so se načeloma nanašale tako na javne kot zasebne
zabave. Število dni, ko je bil ples prepovedan, se je v 19.
stoletju nekoliko zmanjšalo. V okrožnici za c. k. gubernija
Štajerske in Koroške je leta 1808 tako zapisanih precej manj
dni, ki so veljali za t. i. *Normatage*, torej dneve prepovedane-
ga plesa:

v času posta od cvetne nedelje do vključno velikonočnega
ponedeljka,
praznik Marijinega oznanjenja,
na binkošti,
dan sv. Rešnjega telesa,
14. maj, dan obletnice smrti njihove kraljeve visokosti
cesarice Luize,
dan Marijinega rojstva,
15. november, dan praznovanja godu cesarja Leopolda,
22., 23. in 24. december kot zadnji dnevi pred božičem in na
dan božiča samega,
19. februar, dan smrti cesarja Leopolda II. (Fink 1996: 40)

Dobrih 30 let pozneje na seznamu normiranih dni najdemo le
še cerkvene praznike, medtem ko so obletnice smrti cesarjev,
njihove godove in podobne dni že črtali (glej Franz I 1843:
155). Podobno je razglašala tudi *Slovenska pratika*, kjer je
bilo leta 1859 zapisano:

Prepovedani dni, ob katerih se po cesarski postavi ne smejo ne
igre, ne plesi, ne druge očitne veselice obhajati:
Na pepelnico. – Na dan Marijinega oznanjenja. – Sv. veliki
teden in veliko noč. – O binkošti. – Na dan sv. rešnjega Te-
lesa. – Na dan rojstva Marije Device. – Na dan vseh svetni-
kov. – Tri zadnje dni adventa. – Na sveti dan ali božič. (N. N.
1859: II)

Država je s predpisi vplivala na koledar in organizacijo časa.
Tudi s spremembami države so se ti predpisi delno prenašali

ali vsaj prilagajali novim potrebam in zahtevam zakonoda-
jalca. Iz sodnih spisov za obdobje med obema svetovnima
vojnama lahko razberemo, da so v kraljevini Jugoslaviji 9.
oktobra 1934 zaradi v Marseillu ubitega kralja Aleksandra
razglasili dneve žalovanja in prepovedali zabavo in ples. Po
eni od tedanjih obtožnic so prebivalci Sv. Antona na Pohorju
takrat pripravili *kožuhanje*, ki mu je sledila zabava s plesom.
Čeprav domačini s prepovedjo niso bili seznanjeni in so
plesali še celo pred izdajo prepovedi, so bili vsi obsojeni na
50 dinarjev globe, plačati pa so morali še 20 dinarjev sodne
takse. Ker jih je bilo nekaj plačilno nesposobnih, so bili ti
obsojeni na dan zopora (Roman 1935).

Časovno organizacijo pa niso uravnavali zgolj na letni ravni,
ampak tudi dnevno. Ne le da so poznali določena koledar-
ska obdobja bolj ali manj uspešne prepovedi plesov, pač pa
se je postopoma uveljavila tudi dnevna delitev na čas, ko je
bil ples dovoljen, in čas, ko ni bil. Ravno v 18. stoletju se
je začelo postopno ponotranjenje 24-urne delitve dneva, ki
je trajalo vse do 19. stoletja (Makarovič 1995). Tako lahko
sklepamo, da so se tedaj ljudje pri organizaciji plesnih do-
godkov orientirali po dolžini dneva v kombinaciji z urno
delitvijo. Pravne uredbe so namreč praviloma, ne pa vedno,
sledile letnim časom, saj so plesne dogodke pozimi, ko je bil
dan krajši, zamejevale prej kot ob daljših poletnih dneh: »[O]
dreja se, da se nočno zbiranje popolnoma preneha, prav tako
naj se prej omenjeni plesi omejijo pozimi do 9. ure, poleti pa
do 10. ure zvečer« (Joseph II 1786a: 146).

Iz plesnega reda za Ljubljano, izdanega 17. decembra 1773, je
razvidno, da je bil ples dovoljen v predpustnem času, in sicer:

Vsi plesi v maskah, ki potekajo v gledališču, se lahko začnejo
v nedeljo po sv. treh kraljih, torej 9. januarja 1774. S tem je
v prvem delu pustnega časa ples dovoljen dvakrat tedensko
med 9. uro zvečer in 3. uro po polnoči, od septuagesime,⁴ ki
je letos 30. januarja, pa trikrat tedensko od 9. ure zvečer do 5.
ure zjutraj. Pri tem je 1. februar, ko se plesa ne sme prirejati,
izvzet. (Ball-Ordnung 1773: 2)

Na čas plesa so oblasti lahko vsaj delno vplivale, vendar od
kraja do kraja različno. Podeželje, odmaknjeni zaselki ali
posamezne hiše oziroma kmetije niso bili pod takšnim nad-
zorom kot urbana okolja. Kjer je bil nadzor večji, tam je pri-
hajalo tudi do sezonskega prilagajanja policijskih ur. Pred-
vsem v mestih se je v predpustnem času dogajalo, da so ples
dovoljevali dlje od v ostalem delu leta uveljavljene policijske
ure. Poleg prilagajanja oblasti bolj ali manj ustaljenim potre-
bam in željam prebivalstva po nočnem življenju, povezanem
z zabavo ali drugimi nočnimi aktivnostmi, je vprašanje, do
kakšne mere se je policijska ura v različnih časovnih ob-
dobjih sploh spoštovala. Na to nimamo enoznačnega odgo-
vora. S spoštovanjem policijske ure so imeli po vsej Ev-
ropi v zgodovini večkrat težave, saj je omejevala tako delo
podložnikov kot določala način življenja. V srednjem veku je
strogost policijske ure začela postopoma popuščati, deloma
pa lahko takšna popuščanja zasledimo še v 18. stoletju. V

4 *Septuagesima* je deveta nedelja pred veliko nočjo.

čeških mestih so se, na primer, pritoževali zaradi policijske ure, ki je veljala od 23. ure dalje, zato so lokalne oblasti z odlokom pooblastili, da to uro lahko prestavijo na tretjo uro zjutraj, če prosilec prispeva v fond za podporo revnih (v izvirniku *Armeninstitut*) (Leopold II 1791: 130).

Angleški kralj Viljem Osvajalec je v vsem kraljestvu uvedel policijsko uro ob osmih zvečer. Razlog naj bi bil zmanjšanje požarne ogroženosti, kritiki pa so mu očitali, da je s tem skušal preprečiti (pol)nočne zarote proti njemu (Ekirch 2010: 117–119). Marianne Panzer je našla arhivsko gradivo, ki dokazuje, da so se v nekaterih nemških mestih v 16. stoletju policijske ure za ples in zabavo, podobno kot pozneje, začele okrog 22. ali 23. ure. Policijski red iz leta 1542, ki ga hranijo v arhivu deželnih stanov za Kranjsko, omenja policijsko uro, ki mora začeti veljati ob deveti uri ponoči ne glede na letni čas (Policijski red 1542: VI). Zaradi možnosti večjega nadzora so bili tovrstni predpisi v srednjem veku in začetku novega veka strožji v urbanem okolju (Panzer 1938: 19). Vsaj delno so dvojna merila za mesta in podeželske kraje veljala še v 19. stoletju. V odredbi iz leta 1827 najdemo tudi predpis, ki podeželske plesne obravnava strožje kot plesne v mestih. Trajanje plesov naj bi po zakonu od primera do primera določala lokalna oblast, a plesi v provincialnih, glavnih in kresijskih mestih (v izvirniku *Provinzial-, Haupt- und Kresistädten*) naj ne bi trajali dlje kot do polnoči, medtem ko so se v drugih manjših krajih morali zaključiti ob desetih zvečer. Predpis je veljal tako za javne kot zasebne plesne (Franz I 1829: 93). Časovni koncepti, ki so se lahko v stoletjih razvijali, delno spreminjali in se uveljavili, so se do določene mere ohranili vse do 20. stoletja. Še v času med obema svetovnima vojnama je na Slovenskem za nedeljske popoldanske plesne zabave veljalo, da se začnejo sredi popoldneva. Razlog za to najdemo že v dokaj zgodnjih plesnih virih po Evropi. Vera Jung poroča o virih, ki izvirajo predvsem z območja današnje Nemčije, kjer je imela duhovščina v dobi absolutizma (tako kot duhovščina na območju slovenskega etničnega ozemlja) podobne težave, kot jih je imela že tamkajšnja poznosrednjeveška duhovščina. Po jutranjem bogoslužju so se moški pogosto podali v gostilno in se tja vračali tudi po kosilu. Mladi so popoldneve preživljali ob druženju z zabavo in plesom. Zato sta bila pouk katekizma in popoldanska molitev slabo obiskana, zaradi česar se je duhovščina pritoževala (Jung 2001: 69–70). V terezijanskih in jožefinskih odlokih je zato predpis: »Njihovo veličanstvo želi, da se glasba v gostilnah ob nedeljah in praznikih na podeželju ne začne pred 3. uro popoldne, v mestih pa ob 4. uri popoldne« (Joseph II 1786c: 429). Podobno zakon iz leta 1826 v drugem členu navaja: »Na praznike in dneve, ko plesne glasbe niso prepovedane, se te lahko začnejo šele eno uro po popoldanskem bogoslužju« (Franz I 1829: 93). Iz policijskega reda za Ljubljano in širšo Kranjsko iz leta 1790 lahko razberemo urnik delovanja gostiln, vinotočev in kavarn. Ker so slednje pogosto tudi trgovale s hrano, jim je policijski red ob praznikih to prepovedoval, obenem pa dopuščal ustaljeni urnik delovanja, tj. do devete ure zjutraj in po četrty uri popoldne (Allgemeine Polizeieinrichtung 1790: b. n. s.).

Da so bile policijske ure še v obdobju med obema svetovnima vojnama za prireditelje plesov pomemben dejavnik, pričajo številne prošnje za podaljšanje policijske ure, obtožnice in sodni spisi o ljudeh, ki so jo prekoračili. V Pokrajinskem arhivu v Mariboru hranijo dokumente za Mežiško dolino oziroma nekdanje okrajno glavarstvo na Prevaljah: »Prosim, da se mi za ta dan podaljša policijska ura do 3. ure popolnoči. / Prevalje 28. 1. 1924 / Alojzij Rozman« (Rozman 1924). Ali pa:

Slavno kralj. Okrajno glavarstvo / Prostovoljno gasilsko društvo priredi 2. februarja 1924 v moji gostilni venček. Ker se začne veselica še le ob 8h zvečer prosim za podaljšanje veselice do ene ure zjutraj. / V Črni 21. februarja 1924 / Marija Stane. (Stane 1924)

Predpisane policijske ure so imele precejšen vpliv na potek različnih dogodkov in s tem povezanih ritualov. Predvsem v večjih krajih, kjer je bil nadzor stalnejši, so policijske ure omejevale zabave, ki so jih med obema svetovnima vojnama praviloma podaljševali do ene ure zjutraj. Tako so bile poroke v krajih s policijskim nadzorom krajše kot v bolj oddaljenih zaselkih s pretežno kmečkim prebivalstvom. V arhivih so shranjene različne prošnje za prekoračitev policijske ure, ki so povezane predvsem s porokami. Dovoljenja za prekoračitev in plačilo takse so morali urediti gostilničarji oziroma drugi organizatorji prireditev. Kot primer navajam prošnjo gostilničarke iz Mežice za prekoračitev policijske ure:

Okrajnemu glavarstvu v Prevaljah. / Podpisana gostilničarka Ana Toff v Mežici št. 4 prosim, da mi kr. Okrajno glavarstvo blago voli izdati dovoljenje za prekoračenje policijske ure na dan 24 na 25 februarja do 1 ure v svrhu svatbe Ferda Končnika kovača v Mežici. / S temo se zavežem, da hočem ravnati natančno po to zadevnih predpisih belježim / Spoštovanjem Ana Toff / Mežica 22. februarja 1924. (Toff 1924)

Tovrstne omejitve so omejevale tudi starejše oblike poročne-ga in drugih slavi, s tem pa vplivale na opustitev določenih plesnih prvin, kot se je to zgodilo ponekod v Mežiški dolini.⁵ V večjih krajih Mežiške doline z večinskim delavskim prebivalstvom so zaradi časovne omejenosti tako opustili ritualni ples *krenc dow rajat*, ki so ga navadno plesali okrog polnoči ali proti jutru naslednjega dne.⁶

Požarna varnost in javna morala

Da so se predpisi ohranjali v različnih obdobjih in so jih ljudje ponotranjili, ne gre pripisovati le državi in njenemu nadzoru. Pomembno vlogo pri tem je imela tudi Cerkev, saj so bili prazniki oziroma obdobja, ko je bil ples prepovedan, večinoma verski. Gre torej za pojav, ki se navezuje na vred-

5 Opozorim naj, da to ni edina oblika posrednega ali neposrednega poseganja v potek zabav, plesa ipd. Leta 1771 je bil izdan dvorni dekret: »Poroke, slavlja ob primicijah, plesi meščanov in kmetov se morajo skrajšati iz treh na en dan« (Joseph II 1786c: 363).

6 V kmečkem okolju, kjer so bile svatbe v zasebnih okoljih in načeloma niso bile vezane na policijsko uro, se je ples ohranil še vse do 70. ali 80. let 20. stoletja.

notenje vedënja kot dostojnega in nedostojnega glede na čas dejanj. Plesni dogodki so bili tako vezani na moralne predpise z dolgo tradicijo. Tovrstna vrednotenja časa in dogodkov so se z 18. in 19. stoletjem, tj. obdobjem vzpona meščanske morale in njenega prehajanja med podeželsko prebivalstvo, še utrdila (glej Polajnar 2008).

Delno se je na neprimerno vedënje sklicevala tudi država, še posebej ob predpisovanju policijskih ur. (»Grešna«) spolnost ali druge nespodobnosti, predvsem med mladimi, so eden poglavitnih razlogov za omejevanje ali prepoved dogodkov. V odredbi št. 264 iz leta 1753 je Marija Terezija zapisala:

Zaradi razpuščenosti in grešnega življenja, ki je prisotno predvsem med mladimi kmečkimi ljudmi in nastaja deloma zaradi nezamejenega nočnega srečevanja ljudi obeh spolov, deloma zaradi sploh prepozno v noč trajajočih plesov, deloma pa zaradi nečastnosti žensk v nekaterih delih dežele in njihove rabe oblek, se odreja, da: se nočno zbiranje popolnoma preneha, prav tako naj prej omenjeni plesi pozimi ne trajajo dlje kot do 9. ure, poleti pa do 10. ure zvečer. (Joseph II 1786a: 146)

Kot je ugotovil Roger A. Ekirch, sta noč in s tem pomanjkanje svetlobe ključno vplivala na vedënje ljudi. Ponoči sta tako cerkvena kot posvetna oblast težko, če sploh, vzpostavljali nadzor. Nadzor uporabe svetil je bil zato po vsej Evropi pomemben že vse od srednjega veka dalje. Uveljavljanje policijske ure se je v srednjem veku razširilo po vsej Evropi, a je bilo v zgodnejši dobi vezano predvsem na mestno okolje (Ekirch 2010: 117–119). Namen policijske ure pa ni bil zgolj zagotavljanje družbenega in političnega nadzora ter javnega reda in miru. V času, ko so bila bivališča ljudi narejena predvsem iz gorljivih materialov, je razsvetljava prostorov pomembno ogrožala požarno varnost. Že v visokem in poznem srednjem veku lahko zasledimo, da so v nekaterih nemških mestih zato skrbeli za požarno varnost. Prepovedali so plese, povezane s kurjenji kresov, kjer niso dovolili niti ognja niti plesa, pa tudi plese z baklami ali plese s svečami, saj je pri tem večkrat prišlo do požarov in opeklin udeležencev (Panzer 1938: 13–15).

Država je zato v času absolutizma izdala več dekretov in predpisov za zagotavljanje požarne varnosti, saj je ob požarih, predvsem v strnjenih naseljih in tudi drugod, nastala razmeroma velika škoda. Plesi, pri katerih je bilo v večernem času treba zagotoviti vsaj minimalno svetlobo, so veljali za potencialne požarno nevarne dogodke. Zato ena od zapovedi v policijskem redu prepoveduje kurjenje na ulicah in določa, da je treba »gledati na previdno osvetljevanje plesnih ut⁷. [...] Pri močnem vetru je potreben podvojen nadzor« (Policijski red 1789). Podobno navaja tudi jožefinski policijski red, kjer je za neprevidnost pri osvetljavi zagrožena celo kazen: »Plesne ute morajo biti razsvetljevane s posebno pozornostjo in nikoli brez dodatne straže. Ob vsaki prijavi na policijo se za to plača 3 fl. kazni« (Joseph II 1788: 278).

V ljubljanskem policijskem redu je več členov s prepovedjo stvari in dejanj, ki bi kakorkoli požarno ogrožale mesto ali predmestja. Tako je bila, na primer, strogo prepovedana raba kakršnihkoli pirotehničnih sredstev, odprtega ognja za razsvetljavo na ulicah ali v hlevih ipd. (Allgemeine Polizeieinrichtung 1790: b. n. s.).

Oblast pa je poleg požarne ogroženosti skrbela tudi varnost udeležencev plesnih dogodkov. Tako je bilo ob redutah ali drugih elitnih plesih v Ljubljani in drugih kranjskih mestih predpisano, kako naj bodo osvetljene ulice:

[P]ri plesih, ki se dogajajo ponoči, obstaja nevarnost, da bi kočije povozile pešce, ki so v temi izpostavljeni tudi drugim neprijetnim slučajem. Zato je nujno potrebno, da se pred vsako hišo prižge laterna in osvetli ulice. Prav tako je v noči, ko poteka reduta, treba prižgati laterno na vogalnih hišah glavnih ulic, ki jih je treba obvoziti. To je nujno potreben ukrep, še posebej v ozkih ulicah, saj stroški, ki s tem nastanejo, nikoli ne odtehtajo obvarovanja sočloveka. (Allgemeine Polizeieinrichtung 1790: b. n. s.)

Podobno kot v glavnem mestu Kranjske tovrstne ukrepe najdemo tudi na Dunaju. Ena najpriljubljenejših plesnih dvoran v monarhiji je bila dvorana Apollo na Mariahilfsgasse. V njej so bile več desetletij redne plesne prireditve. Na plakatih in vabilih, ki so napovedovali plesne dogodke, so navedeni tudi že omenjeni cesarsko kraljevi predpisi in ukrepi. V soboto, 11. januarja 1824, je bil v na novo okrašeni in prenovljeni dvorani veliki ples, ki je na vabilih med drugim obetal: »Ceste do cesarsko kraljevega gradu kot Fahrstrasse in glavna aleja bodo do pol 7 zjutraj svetlo razsvetljene« (Höfmayr 1824). Temà je pogosto botrovala dejanjem, ki jih ljudje pri belem dnevu ne bi počeli. Pred uvedbo nočne razsvetljave je bila noč pogosto »okolje« za kriminal ali druga družbeno nesprejemljiva dejanja. Podobno je bilo tudi na plesu, kjer je bila temà eden pomembnejših dejavnikov, ki so vplivali na človeško vedënje in posledično na splošno dogajanje. Ne gre se čuditi, da je, kot pričajo številni viri (npr. Jung 2001: 133), prihajalo do »nemoralnosti«. V rabi besed, kot sta »nečistost« ali »grešnost«, lahko opazimo pomembno vlogo cerkvene ideologije, ki je vplivala na pisanje zakonov. Z absolutistično državno politiko je sicer cerkveni vpliv na zakonodajalca začel močno upadati, a ji je država še vedno dajala poseben status, predvsem pa priznavala njeno notranjo suverenost. Država si namreč ni mogla več privoščiti dvojnih meril za svoje podložnike, zato je bila tudi Cerkev – kot drugi – podvržena zakonom. Cerkev je tako morala biti pripravljena na določene državne posege v svoje delovanje, kar je bila splošna državna praksa tudi pri drugih podložnikih, obenem pa je bila država v zameno dolžna preganjati ateizem in blasfemijo. Ena pomembnejših funkcij Cerkev v absolutizmu, ki je bila v prid državi, je bilo vzgajanje ljudi v pokorščini vrhovnemu suverenu (Schelp 2001: 116–117). Država je tako rešila dva problema: podredila si je Cerkev, ki pa je obenem zagotavljala ideološko podlago za izvajanje državnega nadzora in vladanja. Moralni predpisi, ki so bili tesno povezani s Cerkvijo, so postali pomemben dejavnik za državno omejevanje podložnikov, Cerkev pa ji

7 V izvirniku se uporablja pojem *Tanzlaube* – plesna uta. Gre za enostavna, načeloma pokrita plesišča, ki se od 13. stoletja naprej pojavljajo v alpskem prostoru (Fink 1996: 21).

pri tem ni mogla nasprotovati. Politika Marije Terezije do Cerkve je bila precej drugačna od politike njenega naslednika Jožefa II. Sicer ji je Marija Terezija odvzela nekatere njene tradicionalne dele oblasti (zlasti monopol nad vzgojo in izobraževanjem, prav tako jo je tudi obdavčila), po drugi strani pa ji je v določenih pogledih ostala bolj naklonjena kot Jožef II. Ta se v luči razsvetljskih idealov ni mogel strinjati s politiko verske enotnosti v monarhiji, zato je izpeljal še nekatere druge, radikalnejše reforme, a kljub temu ni veljal za sekularista (Škrubej 2010: 242–243). Jožef II. se je pri vladanju zavedal pomena Cerkve in njene moči, zato se je (kot njegova mati) tudi on obračal nanjo, še zlasti pri moralnih vprašanjih.

V času Jožefa II. najdemo zbrane in v knjižni obliki izdane nabore odredb, ki so bile sicer izdane še pod vladavino Marije Terezije, a jih je Jožef II. pogosto popravljaj. Številni elementi teh odredb težijo k moralni neoporečnosti podložnikov. Leta 1756 izdana odredba iz Linza govori:

V obziru že objavljene prepovedi prepovedanih plesov, nočnih srečevanj in nečastnih oblek se znova ukaže:

1. Da se prepove tako imenovane proste plese, izdelavo (omenjenih) oblek [...].
2. Vsakršno nočno zbiranje in tako imenovano potovanje kril [v izvorniku *Rockreisen*] naj oblasti s strogimi kaznimi prepovejo in odpravijo.
3. Članom družb kmečkih sinov in hlapcev se vse to [nočno zbiranje, ki je vezano na zabavo in posredno na spolnost] strogo prepove, skrunitelj se drugim v zgled kaznuje z rekrutacijo v vojsko, če so sposobni, če ne pa z drugo primerno telesno kaznijo.
4. S tem se odredi in še poudari popolno ukinitve omejenih nečastnih oblek [...].

Naj vse oblasti in uradniki pod grožnjo težke kazni zavežejo podložnike, da pridno nastopijo pri krščanskem nauku in svetih mašah. Pri tem ljudje, ki delajo, ki skrbijo za delo v hlevih, ne smejo biti izpostavljeni nevednosti, ki uničuje njihovo dušo, zato naj v nobenem kraju dežele ob nedeljah in praznikih ne ženejo živine na pašo pred zaključkom zgodnjega bogoslužja. (Joseph II 1786b: 305–307)

Poleg plesa je bila obleka ena pogostejših nevalgičnih točk javnega pohujšanja. Pri uveljavljanju zakonov, ki so se nanašali na moralo, se je oblast na Cerkev obračala tudi v zakonskih določilih. Odredba iz Lienza iz leta 1773 zaradi plesa, predvsem pa oblek, ki niso dovolj zakrivale telesa, pooblašča duhovščino, naj kaznuje neposlušne ženske, ki te obleke nosijo:

Kar pa zadeva nečastno in lahkomišelnost obleko, ki je v delu dežele vse preveč neprijetna in brezsrčna, se jo mora brez ugovaranja ukiniti.

[...] [T]ako bodo obstoječe obleke še eno leto dovoljene, da se jih v tem času umakne ali podaljša na dolžino, ki pokriva meča; neprimerne steznike pa predela v obliko, ki je splošno sprejemljiva. Nove obleke se ne smejo izdelovati drugače, kot je predpisano.

Da se bo to spoštovalo, bo vsak krojač, ki se bo pregrešil zoper predpis, prvič kaznovan z 2, drugič pa s 4 goldinarji kazni, tretjič pa bo izgubil rokodelsko dovoljenje. Da se poudari ta najvišji zakon, se podeli duhovni oblasti soglasje, da se vsaki ženski, ki nosi staro lahkomišelnost obleko, ima v njej zakonske spolne odnose, prepove sodelovanje pri procesijah, krstih ali drugih duhovnih dejanjih. (Joseph II 1786a: 148–149)

Plesne uredbe in strah pred spremembami družbenega reda

Pojem »plesni red«, ki ga prevajam iz nemških *Ballordnung* in *Tanzordnung*, ima v slovenskem jeziku dva pomena. Lahko ga razumemo kot splošni zakonski predpis, ki je veljal za posamezna mesta oziroma dežele (nem. praviloma *Ballordnung*). V slovenščino ga zaradi lažje razumljivosti prevajam kot plesna uredba. Nemški *Tanzordnung* pa bom prevajal kot plesni red. Ta je označeval potek posameznega, največkrat javnega, lahko pa tudi zasebnega (elitnega) plesnega dogodka. Z natančno predpisanim zaporedjem dogajanja, torej z določenim vrstnim redom plesov in vmesnih premorov, je bil plesni dogodek strogo določen. Plesni red, ki se je uveljavil predvsem v 18. stoletju, je določal plesni mojster⁸ in od njegovih določil ni bilo nikakršnega odstopanja. Odgovoren je bil tudi za nadzor in potek plesa, pri čemer mu je lahko pomagal plesni reditelj. Plesni mojstri, ki so načeloma prirejali plese, in obiskovalci plesov so morali spoštovati tako plesne rede kot plesne uredbe.

Pojma plesni red in plesna uredba nista povsem jasno razmejena, zato je takšno poimenovanje treba jemati s pridržkom. Plesni redi so lahko vsebovali dele plesnih uredb. Prav tako je treba upoštevati tudi plakate, ki so obveščali o plesnih prireditvah in na katerih še v 19. stoletju najdemo določila iz plesnih uredb. Tako na plakatih kot v plesnih redih lahko večkrat zasledimo določila o načinu oblačenja ali kostumiranja na zabavah, začetku in koncu plesa, višini vstopnine ipd.

Plesne uredbe so imeli precejšen vpliv predvsem na elitne plese, še posebej redute, ki so jih dosledno urejali. Oblast se je bala predvsem morebitnih politično prevratnih poskusov posameznikov ali skupin ljudi, ki bi se na plesih lahko na skrivaj združevali. Leta 1845 so na Dunaju odprli Sofijino dvorano, ki je veljala za eno večjih⁹ in imenitnejših plesnih dvoran svojega časa. Hitro je postala prostor, kjer so se zbirali politični nasprotniki dvora, zato so jo cesarske čete pod vodstvom vojvode Windischgrätza že leta 1848 požgale do tal (Fink 1996: 30). Elitni plesi so postali eno od torišč boja za oblast in točka strahu pred spremembami in prevratništvom, zato so od 18. stoletja dalje po vsej Evropi prepovedovali

8 Plesni mojstri so bili zadolženi za prirejanje in organizacijo plesnih prireditev. Sodelovali so pri izbiri glasbe za ples, njihovem tempu izvajanja, plese aranžirali in koreografije usklajevali z glasbo, na plesih so večkrat igrali vlogo plesnega reditelja in skrbeli za red na plesišču ter za pravočasno najavo posameznih plesov in plesnih figur, na elitnih plesih pa so nastopali tudi kot predplesalci. Pogosto so se preskušali tudi kot plesni teoretiki in bili založniki lastnih plesnih priročnikov (Podlesnik Tomášiková 2011: 114–115).

9 Merila je 72 klafter v dolžino, 18 klafter v širino in 8 klafter v višino.

prirejanje redut. Med absolutizmom je plemstvo proti svoji volji izgubljalo moč in pomen, obenem pa je oblast želela uravnati tudi vedno močnejše meščanstvo. Plese, ki so se jih udeleževali pripadniki družbenih elit, so bodisi prepovedali bodisi strogo uredili s plesnimi redi in uredbami. Po francoski revoluciji so se vladarji začeli vse bolj zavedati pomena velikih družbenih skupin, ki so bile zaradi svojega združevanja – tudi na plesnih dogodkih – potencialno nevarne njihovi vladavini. V habsburški monarhiji je leta 1848 svoje prinesla še pomlad narodov. V tem obdobju javni diskurz jasno odraža subverzivni strah, še posebej pred plesom in pustom (glej Fikfak 1999: 127–133). Morda lahko ravno zato razumemo, da so se ponekod, kot na primer v Leobnu, prepovedi maskiranih plesov ohranile vse do 19. stoletja (Fink 1996: 43).

Oblasti so plese v maskah največkrat skušale omejiti na točno določen kraj in čas dogajanja. Ravno iz tega verjetno izhaja določilo, da je lahko v mestu le en ples v maskah naenkrat. V ljubljanski plesni uredbi zasledimo, da »[r]azen na tem mestu [kjer je že organiziran ples] drugi plesi ali zasebna pustovanja s preoblekami in naličji niso dovoljeni«, obenem pa uredba določa še, da se »[t]o dovolilo nanaša le na vse tukajšnje gledališke dvorane, v katerih se, če je le možno, vsakokrat proti vstopnini dogajajo zabave« (Ball-Ordnung 1773: 1).

Sicer se je nadzor države na plesih v drugi polovici 19. stoletja nekoliko spremenil, določila so postajala vse ohlapnejša. Verjetno gre to pripisati procesom demokratizacije v takratni monarhiji, hkrati pa tudi dokaj liberalni politiki takratnega habsburškega dvora. Po drugi strani je k plesom vse strožje in bolj sistematično pristopala Cerkev s svojim moralnim diskurzom, ki je slonel predvsem na vprašanju, ali se kristjanu spodobi plesati, posledično pa je spodbujala tudi spoštovanje obstoječega družbenega reda (glej Fikfak 1999: 132).

Plesne uredbe so poleg kraja plesov določali tudi čas plesnega dogajanja, predvsem pa razmeroma strogo odredili čas, ko je nastopil post. Na pustni torek zvečer so predpisi ples sicer večkrat dovolili, a sta se morala tako ples kot nočno uživanje hrane končati najpozneje do polnoči. Na splošno je namreč veljalo, da se po polnoči mesne hrane ni smelo več streči (Fink 1996: 42–43). Edina plesna uredba za Kranjsko iz 18. stoletja, na katerega sem naletel v arhivih, v prvem členu določa,

da se lahko ples v maskah začne sicer predčasno kot drugače, a se mora brezpogojno končati do pol dvanajste ure ponoči; pod to se razume tudi, da se mora v času, ko ples traja, opraviti tudi nočno malico ali *Soupe* [...]. (Ball-Ordnung 1773: 2)

Za vse, ki bi se zoper to prekršili, pa je bila zagrožena kazen 50 ducatov.

Plesov so se načeloma lahko udeležili vsi ljudje ne glede na svoj stan. V praksi pa so bili njihovi udeleženci zaradi bolj ali manj visoke vstopnine in drugih predpisov, ki so na primer zahtevali primerno obleko, predvsem pripadniki bogatejšega sloja. Vstopnine za ples je sprva določala plesna uredba.

Tako bi morali konec 18. stoletja na Kranjskem za vstopnico v zgornjo sobo gledališča odšteti florint, za dvorano pa 24 kron (Ball-Ordnung 1773: 2). Kdor je plačal vstopnino, se je plesa sicer lahko udeležil, a se je pri tem moral držati še drugih navodil:

Prav tako njihovo veličanstvo v vsej resnosti ukazujejo, da se mora vsakdo pokazati v popolni in častni maski; pri tem ne bo dovoljen vstop nobenim maskam, ki bodo predstavljale grde figure ali naličja ali se predstavljale tako, da se jim popolnoma zakrije ali spremeni telesna postava; prav tako maskam, ki bi predstavljale stroje, izrecno so prepovedane tudi maske iz teatrov,¹⁰ s tem se samo po sebi razume, da niso dovoljena niti duhovniška ali redovniška oblačila. (Ball-Ordnung 1773: 2–3)

Vse morebitne neprimerne maske, ki bi jih odkrili šele v dvorani, bi od tam tudi odstranili (Ball-Ordnung 1773: 2–3). Podobno določa tudi dunajska plesna uredba iz leta 1752, ko v devetem členu prepoveduje nesposodobne maske in preoblačenje v duhovniška ali redovniška oblačila (Ball-Ordnung 1752). Tako na Dunaju kot na Kranjskem so se morali udeleženci redut pred vstopom, med plesom ali pri odhodu domov razkriti. Četrti člen ljubljanske plesne uredbe določa:

Četrtič: Vsakdo lahko brez vprašanja in neovirano vstopi v dvorano z masko na obrazu, kjer lahko ostane ves čas maskiran ali se razkrije, kadar želi; k temu so zavezane osebe obeh spolov, ki morajo ne glede na čas, ali je še zgodaj ali pozno, pri izhodu sneti naličje z obraza in tako nemaskirane oditi. (Ball-Ordnung 1773: 3)

Identiteta udeležencev je bila pomembna za lažji nadzor dogajanja na plesu. Na nekaterih plesih so bili za to zadolženi cesarsko-kraljevi komisarji, pred katerimi so si morali maske sneti vsi udeleženci in jim predstaviti »svoj karakter« (Ball-Ordnung 1752). V maskah pa je bilo prepovedano hoditi tudi po mestu. Izjemoma so se maskirani lahko peljali v kočiji ali se nosili v nosilnicah (Ball-Ordnung 1773: 3; 1752).

Vsaj deloma so z razkritjem prave identitete maskiranih zagotavljali tudi varnost samih udeležencev plesov, saj so se lahko pod maskami skrivali potencialni zločinci. Na redute je bilo zato strogo prepovedano nositi strelno orožje, bodala ali kakršnekoli druge oblike orožja. Za primerjavo naj navedem, da v dunajsko dvorano Apollo leta 1808 ni bil dovoljen vstop neprimerno oblečenim ljudem in služabnikom v livreh ter ženskam v korzetih ali z vlečkami. Prav tako moškim ni bilo dovoljeno vnašati palic, psov ali nositi ostrog (Wollfsohn 1808: 9).

Regulacija plesov pa ni potekala zgolj v dvorani; predpisano je bilo celo to, kje in v kakšni smeri lahko do dvorane pripeljejo kočije. Na Dunaju je to urejala plesna uredba, v Ljubljani pa policijski red iz leta 1790. Za večje javne dogodke, kot so bile gledališke predstave ali redute, so v Lju-

10 Sklepamo lahko, da so mišljene maske iz gledaliških predstav (npr. harlekin). Podobno prepoved, ki poleg gledaliških prav tako prepoveduje tudi zgoraj naštetе maske, najdemo med drugim v plesni uredbi iz Linza iz leta 1773 (Fink 1996: 49).

bljani vzpostavili krožni promet, s katerim so želeli zmanjšati možnost prometnih nesreč.

Kočije se morajo postaviti na Kapucinski trg in se z gospodo vedno peljati po Gosposki ulici in skozi nekdanja mestna vrata ali s strani uršulinskega samostana proti deželnemu gledališču. S prazno kočijo pa nikoli drugače kot po Kapucinski ulici proti Špitalskemu mostu ali naprej proti uršulinskemu samostanu. Tako imajo kočije možnost, da se pripeljejo do gledališča in poberejo svojo gospodo s strani Kapucinske ulice ali Uršulinskega trga, nato pa jih lahko nazaj v mesto odpeljejo skozi mestna vrata in po Gosposki ulici. Na tak način se prazne in prihajajoče kočije zasedenimi nikoli ne smejo srečati pri že tako ozkih mestnih vratih ali na Gosposki ulici. S tem tudi ne bo prihajalo do nesreč z otroki, katerih staršem in zastopnikom se nalaga, da jih ne pustijo same na ulice in ceste [...]. (Allgemeine Polizeieinrichtung 1790: b. n. s.)

Do največjega razcveta plesnih redov je prišlo v 19. stoletju, v nekoliko spremenjeni oziroma okrnjeni obliki pa so se ohranili vse do druge svetovne vojne. Plesni redi so določali število, vrsto in vrstni red plesov, dolžino plesov, število pavz, dolžino trajanja pavz in plesov, glasbo in morebitne druge zabavne ali kulturne vložke, način oblačenja oziroma preoblačenja ipd. Plesnih redov v tem pogledu ne smemo razumeti enako kot plesnih uredb, saj so bili slednji zakonska določila. Plesne rede je bilo sicer treba brezpogojno spoštovati, obenem pa so bili podrejeni zakonskim odredbam. Če je plesne uredbe predpisovala oblast, bodisi državna bodisi lokalna, je za plesne rede skrbel plesni mojster oziroma organizator plesa. Sicer pa je tudi morebitni kršitvi plesnega reda sledila kazen: kršitelja so v najboljšem primeru posvarili, v najslabšem pa odstranili iz dvorane, denarne ali druge kazni pa so praviloma določali splošno veljavni zakonski predpisi.

Kot sem že omenil, so bili določeni predpisi in določila o poteku plesa navedeni tudi na plakatih, ki so naznanjali plese. Na njih vsaj v 19. stoletju še najdemo napovedi o izboru avtorjev glasbe, morebitni možnosti nakupa hrane, slaščic in pijače, predvsem pa o uri začetka in konca plesa, primernosti oblek in preoblek, višini vstopnine ipd. Plakati, ki so napovedovali posamezne plesne dogodke, so bili že na videz mestoma lahko dokaj podobni zakonskim razglasom plesnih uredb. Sklepamo lahko, da se je način obveščanja ljudi o samih plesih postopoma razvil ravno iz oblik obveščanja o novih zakonskih predpisih.

Plesni redi so se do okrog druge svetovne vojne ohranili tudi v stari Jugoslaviji (glej Kučan 2004: 56–59). Plesne uredbe, že pred prvo svetovno vojno preimenovani v zakone, ki urejajo plesne zabave, so se iz Avstro-Ogrske po razpadu monarhije prenesli v zakonodajo kraljevine Jugoslavije. Sicer je bilo to načelo nedvoumno, a je v praksi na mejnih področjih prihajalo do zmešnjav, na primer na Koroškem, ki je bila po plebiscitu leta 1920 razdeljena na dva dela. Župnik Ivan Hojnik, ki je bil v obmejnem kraju v Koprivni namestnik župana, je 11. februarja 1924 na politično ekspozituro v Guštanju, današnjih Ravnah na Koroškem, naslovil pismo, v katerem

sprašuje, kateri zakoni veljajo in ali se lahko prekrške prijavlja po zakonu iz stare Avstrije. Žal v Pokrajinskem arhivu Maribor nisem uspel najti odgovora oblasti. Zakon je bil v svojem bistvu dokaj podoben starejšim predlogam, saj je ravno tako določal čas plesnega dogajanja, obvezno pridobitev licence za ples in plesno glasbo, kazensko odgovornost za prekrške udeležencev, glasbenikov in organizatorja, pa tudi to, da je občinska uprava dolžna skrbeti za nadzor na plesnim dogodkom. Četrti člen tega zakona pravi:

Soloobveznim otrokom je obiskovanje plesnih zabav brez izjeme prepovedano. Osebe, ki še niso dopolnile 16 let, se lahko udeležijo javne plesne zabave le v spremstvu zakonitega zastopnika ali od le-tega določenega zastopnika, ki mora biti polnoleten. Gostilničarji [v izvirniku *Gast- und Schankwirte*], podjetniki, organizatorji plesnih zabav in zakoniti zastopniki so za izvajanje te uredbe kazensko odgovorni. (Landesgesetz über Tanzunterhaltung 1905)

Določila o obvezni dopolnjeni starosti za udeležbo na javnem plesu so vsaj v času med obema svetovnima vojnima in po drugi svetovni vojni vplivala tudi na fantovske družbe. Citirani zakon sicer mejo za samostojno udeležbo na plesu postavlja pri 16 letih, praviloma pa so se v praksi lahko samostojno udeleževali plesov šele polnoletni. Sogovorniki na terenu se še spominjajo, da so fantovske družbe sprejemale polnoletne fante, ki so dobili poziv k vojakom.¹¹ Kot razlog so navajali, da mladoletnega posameznika ob morebitnem prekršku ali hujšem kaznivem dejanju ne moreš obsoditi.¹²

Sklep

Pri raziskovanju plesa so ključni podatki sogovornikov na terenu. Ko pa raziskujemo obdobja, ko teh nimamo več na voljo, moramo uporabiti druge vire, kot je na primer pravo. V pričujočem prispevku sem skušal orisati nekatere vidike plesne kulture na Slovenskem v primerjavi z drugimi deželami Habsburške monarhije, poznejše Avstro-Ogrske, in drugimi deli Evrope. V zgodnejšem obdobju, do časa absolutizma, se ples v pravnih virih omenja razmeroma redko, zato ga je treba obravnavati posredno. Prek policijskih virov lahko ugotovimo, da so ob plesu praviloma uživali tudi alkohol in hrano ter da je bil ples močno povezan s spolnostjo.

Dokumenti iz tega obdobja dokazujejo podeljevanje pravic do sejmov, s katerimi je bil ples neposredno povezan. S primerjavo virov iz drugih delov Evrope lahko ugotovimo, da se je osnovni – dvodelni – model žeganja razvil že v 16. stoletju. Ob tem so se razvijale tudi različne oblike dajatev oziroma odkupa prvega plesa, o katerih poroča Janez Vajkard Valvasor in ki so se izjemoma ponekod ohranile vse do danes (Simetinger 2014). V času od absolutizma do sredine 20. stoletja se je odnos politike do vprašanj, povezanih s plesom in zabavo, delno spremenil. Z analizo dokumentov se izkaže, da je bilo

11 Več o fantovskih družbah glej v Krnel-Umek 1975; Simetinger 2012.

12 Etnografski podatki so v zasebnem arhivu avtorja.

vzpenjajoče se meščanstvo grožnja vladajočemu razredu. Zato je oblast skušala tako časovno kot prostorsko omejiti (elitne) ples, hkrati pa regulirati tudi samo vedenje udeležencev plesa. Pomembna sestavina regulacije in nadzora plesov je bila tudi morala; vlogo njenega nadzornika je aktivno igrala Cerkev. Javni red in mir, predvsem pa varnost na plesiščih in vzgoja podložnikov v vdane domovini in cesarju so v 18. in 19. stoletju postali temelji, na katerih so vzpostavljali s plesom povezano zakonodajo.

Za popolnejšo podobo pravnega stanja v obravnavanem obdobju bi vsekakor morali še podrobneje analizirati sodne postopke in kaznovanje prestopnikov ter načine in učinkovitost nadzora, saj bi šele tako lahko ugotovili, kako uspešna je bila država pri implementaciji zakonskih predpisov in nadzoru svojih podložnikov.

Literatura

EKIRCH, Roger A.: *Ob zatonu dneva: Noč v minulih časih*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2010.

FIKFAK, Jurij: *Ljudstvo mora spoznati sebe: Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

FINK, Monika: *Der Ball: Eine Kulturgeschichte des Gesellschaftstanzes im 18. und 19. Jahrhundert*. Innsbruck in Dunaj: Studien Verlag in Libreria Musicale Italiana, 1996.

JUNG, Vera: *Körperlust und Disziplin: Studien zur Fest- und Tanzkultur im 16. und 17. Jahrhundert*. Köln, Weimar in Dunaj: Böhlau Verlag, 2001.

KRNEL-UMEK, Duša: Fantovske in dekliške skupnosti. V: Slavko Kremenšek idr. (ur.), *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: Vprašalnice VIII*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 1975, 43–59.

KUČAN, Špela: *Pustovanje v Ljubljani v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Viharnik, 2004.

MAKAROVIČ, Gorazd: *Slovenci in čas*. Ljubljana: Krtina, 1995.

PANZER, Marianne: *Tanz und Recht*. Frankfurt am Main: Verlag Moritz, 1938.

PODLESNIK TOMÁŠIKOVÁ, Lidija: Plesni mojstri kranjskih deželnih stanov v 18. in 19. stoletju. *Muzikološki zbornik* 47 (1), 2011, 113–140.

POLAJNAR, Janez: *Pfuj! To je gerdo! K zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2008.

SCHELP, Robert: *Das Allgemeine Staatsrecht – Staatsrecht der Aufklärung: Eine Untersuchung zu Inhalt, Anspruch und Geltung der naturrechtlichen Staatsrecht im 17. und 18. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2001.

SIMETINGER, Tomaž: Med plesiščem in pokopališčem (vzporednice dveh vaških prizorišč na primeru župnije sv. Mihaela na Dovjem v luči delovanja fantovskih družb). V: Tita Porenta in Mojca Tercelj Otorepec (ur.), *Gorenjska: Etnologija in pokrajine na Slovenskem na primeru Gorenjske ali kaj lahko etnologi in kulturni antropologi doprinesemo h kulturni podobi in razumevanju pokrajin na Slovenskem*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2012, CD-ROM.

SIMETINGER, Tomaž: *Zgodovina prava in plesna kultura od prvih*

virov do sredine 20. stoletja: Prvi del. *Glasnik SED* 54 (4), 2014, 9–17.

STUDEN, Andrej: Vzvišeno opazovanje province: Sporni potopis Franza Sartorija o potovanju po Koroškem leta 1807. *Acta Histriae* 17 (1–2), 2009, 103–112.

ŠKRUBEJ, Katja: *Pravo v zgodovini s poudarkom na današnjem slovenskem ozemlju*. Ljubljana: Založba GV, 2010.

VILFAN, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Viri

ALLGEMEINE POLIZEIEINRICHTUNG 1790: Zgodovinski arhiv Ljubljane, signatura: SI ZAL LJU, 489, f. 12.

BALL-ORDNUNG 1752: Wie solche Ihre Kaiserlich-Königliche Majestät Künftige Faschings-zeithindurch zu beobachten allergnädigsten anbefohlen haben. Dunajska mestna in deželna knjižnica, signatura: 86986E.

BALL-ORDNUNG 1773: Ball-Ordnung Welche auf allerhöchsten Befehl durch die K. K. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, signatura: GS III 77459.

FRANZ I: Seine k. k. Majestät Franz des Ersten Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausname von Ungarn und Siebenbürgen (Fünf und Fünfzigster Band welcher die Verordnungen vom 1. Januar bis letztem Dezember 1827 enthält). Dunaj: K. k. Hof = Staats = Aerarial = Druckerei, 1829.

FRANZ I: Seine k. k. Majestät Franz des Ersten Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausname von Ungarn und Siebenbürgen (Neun und Sechzigster Band welcher die Verordnungen vom 1. Januar bis letztem Dezember 1841 enthält). Dunaj: K. k. Hof = Staats = Aerarial = Druckerei, 1843.

HÖFMAYR 1824: Grosses Ball im Apollo-Saal. Plakat. Dunajska mestna in deželna knjižnica, signatura: C 77751.

JOSEPH II: Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung: enthalt Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784: Erster Band. Dunaj: Joh. Georg. Moesele K. K. priv. Buchhändler, 1785.

JOSEPH II: Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780. die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile noch abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Zweiter Band. Dunaj: Joh. Georg Mössle k. k. priv. Buchhändler, 1786a.

JOSEPH II: Sammlung alle K. K. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780., die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils noch zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Vierter Band. Dunaj: Joh. Georg Moßle k. k. priv. Buchhändler, 1786b.

JOSEPH II: Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780. die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile noch abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: Sechster Band. Dunaj: Joh. Georg Mössle k. k. priv. Buchhändler, 1786c.

JOSEPH II: Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer sistematischen Verbindung: enthält Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1786: Zehnter Band. Dunaj: Joh. Georg. Moesele K. K. privileg. Buchhändler, 1788.

LANDESGESETZ ÜBER TANZUNTERHALTUNG 1905: Pokrajinski arhiv Maribor: SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941 (spisi 1924 XII/2).

LEOPOLD II: Sammlung der Gesetze welche unter der glorreichsten Regierung des Kaisers Leopold des II in den sämtlichen K. K. Erbländererscheinen sind in einer chronologischen Ordnung: Dritter Band. Dunaj: Joh. Georg Moesle K. K. priv. Buchhändler, 1791.

N. N.: Slovenska pratika za navadno leto 1859: S podukom o novih in starih denarjih: Priloga Slovenske koleda za leto 1859, slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje. Celovec: Društvo sv. Mohora, 1859.

POLICIJSKI RED 1542: Arhiv republike Slovenije, fond Kranjskih deželnih stanov, f. 394, š. 699.

POLICIJSKI RED 1789: Amts-Unterricht in Polizei und Sicherheitssachen. Zgodovinski arhiv Ljubljana, signatura: SI ZAL 489 f. 12–13 (št. 869).

ROMAN, Gašper 1935: Pokrajinski muzej Maribor: SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941 (spisi 1935 124-3095), AŠ 310, spis z dne 5. 2. 1935.

ROZMAN, Alojzij 1924: Pokrajinski muzej Maribor: SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941 (spisi 1924 XII/2), AŠ 59, spis z dne 28. 1. 1924.

SARTORI, Franz: Neueste Reise durch Oesterreich ob und unter der Ens, Salzburg, Berchtesgaden, Kärnthen und Steyermark in statischer, geographischer, naturhistorischer, ökonomischer, geschichtlicher und pittoresker Hinsicht unternommen von dr. Franz Sartori, Mitglied mehrere gelehrten Gesellschaften: Zweiter band. Dunaj: Verlag bey Anton Doll, 1811.

STANE, Marija 1924: Pokrajinski muzej Maribor: SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941 (spisi 1924 XII/2), AŠ 59, spis iz dne 28. 1. 1924.

TOFF, Ana 1924: Pokrajinski arhiv Maribor: SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941 (spisi 1924 XII/2), AŠ: 59, spis 927–924/XIII–8.

WOLFFSOHN 1938: Bekanntmachung der Ballordnung am Apollo = Saale auf der Mariahilfstrasse in der Ziglgasse Nro. 113. Dunaj 1808. Dunajska mestna in deželna knjižnica, signatura: 1938.

The History of Law and Dance Culture from the First Sources until Mid-20th Century: Part 2

The text discusses certain aspects of the analysis of legal sources on the regulation of dance culture. Earlier sources, which date from the 16th century, provide only an indirect insight into the dance culture of that period. It was subjected to the common law at least to approximately the mid-18th century. Later, systematic state legal regulations on the dance culture increasingly substituted the common law. Sources predating the Age of Absolutism indicate that earlier regulation of dances and merrymaking referred mostly to food, (alcoholic) beverages, and the amount of money that could be spent on individual forms of celebration.

The development of Absolutism and a centralized state apparatus brought about an increasing implementation of state law also in areas that regulated leisure-time activities, for example dancing. Implementation of certain regulations was not simultaneous everywhere nor was it equally successful, which was due to a lack of state control in more remote locations. One of the most significant factors in controlling the dance events was light. Lighting on the dance floor was connected with the issue of fire safety; it facilitated state control; and provided greater security against crime. In the era predating electricity, the brightly-lit dance floor and the streets leading to it also effectively advertised the event.

Legal regulations frequently mention morally controversial acts that occurred during dance events. Concern of the state for the moral integrity of dancers is discernible from the state regulations on what was appropriate or inappropriate, and particularly concerned the clothing culture.

In addition to dance regulations, which became increasingly implemented in the second half of the 18th century, dance cards quite strictly regulated the dynamics of public, and particularly elite, dances. Dance regulations ensured the safety of participants, directed traffic around the dance venues, determined curfew, regulated the cost of dance licenses, issued decrees on dance costumes and masks, regulated fire safety, etc.

Dance cards, which ensured tight control over (particularly) elite dance events and their program, were prepared by dance masters. They were in charge of the order of dances, their length, food provision, orchestra, etc. Discrepancies from a previously determined dance card or regulations were not tolerated.

After the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy there was a certain degree of confusion in border areas such as Carinthia, for example, since it was unclear which laws were in force after the collapse of the monarchy. Source analysis indicates that the Kingdom of Yugoslavia took over the majority of dance regulations from the former Austria-Hungary.